

JOSEP PERARNAU I ESPELT

LES CONDICIONS DE LA UNIÓ D'ARAGÓ I CATALUNYA
EN UN MANUSCRIT DEL VALENCIÀ RAFAEL MARTÍ DE VICIANA

Els autors d'Història de Catalunya coincideixen a afirmar que són desconeegudes les condicions o els capítols matrimonials de l'enllaç entre el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i l'hereva del regne d'Aragó, Peronella.¹

Això, justament, dóna més interès al breu text conservat en el volum manuscrit² de la Biblioteca de l'Escorial, d. III. 2, ff. 130^v-131^r. Diu així:

1. Quan hom esmenta el problema de les condicions, es limita a expressions tan imprecises com les de Jerónimo Zurita: «Escriben algunos autores catalanes de las cosas destes tiempos que por vía de concordia fue convenido que el conde no tomase título de rey sino que se llamase príncipe de Aragón; y que se intitulase doña Petronila su mujer reina; y que las armas reales fuesen las de los condes de Barcelona que son cuatro bastones rojos en campo de oro; y en la guerra se llevase el estandarte real por un rico hombre de Aragón», *Anales de la Corona de Aragón*. Edición preparada por Ángel CANELLAS LÓPEZ I, Saragossa 1967, 193. Per la seva banda, Narcís Feliu de la Peña i Farell presenta una altra versió: «Concertóse como sienten unos que las armas reales fuessen las barras de Cataluña, y como otros que fuessen preferidas a las de Aragón como a divisa de los condes de Barcelona; y lo cierto es que todos los sucesores del conde don Ramon Berenguer sólo tomaron por armas y real divisa las barras de Cataluña, como propias de su familia, y antiguos progenitores y que en las batallas se invocasse a San Jorge Patrón del Principado», *Anales de Cataluña I*, Barcelona 1709, 345. D'entre els moderns, Antoni Rovira i Virgili, seguint Andrés Giménez Soler, es pregunta: «... on consta aquest pacte d'unió?», *Història Nacional de Catalunya IV*, Barcelona 1926, 81-82. Carme Batlle lamenta que «de tot aquest afer no n'hagi perdurat cap vestigi documental que n'expliqui les negociacions...», *La unió amb Aragó*, dins *Història de Catalunya. Salvat II*, Barcelona 1978, 80. J[osep] M. Salrach es limita a esmentar unes «laborioses negociacions» i una «unió dinàstica pactada» dins *Història dels Països Catalans* coordinada per Albert BALCELLS. *Dels orígens a 1714, I*, Barcelona 1980, 260 i 261.

2. Hom pot veure descripcions complementàries del volum en Guillermo ANTO-LÍN, *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial I*, Madrid 1910, 463; Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid 1932, 25-29; Martí de VICIANA, *Comentari a l'Econòmica d'Aristòtil*. Edició a cura d'Antoni FERRANDO (Biblioteca Escriny. Col·lecció de textos medievals breus 5), Barcelona 1982, 6-9.

«CAPÍTOLS FERMATS ENTRE LO COMPTE DE BARCHINONA E LA INFANTA DONA PATRONIL·LA, REYNA D'ARAGÓ

Primerament, que on fos debat entre ells sobre los furs, que dihen que si lo Rey trencara furs e priuileges, que en tal cas los aragonesos poguessen depositar al Rey e fer-ne altre, si's vol moro ho juheu. Per què, sia reuocat en tal cas, si lo matrimoni volen que pase. Emperò dix³ [131^r] que li plau que sia entre ell y ells huna presona que conega dels⁴ grehuges.

Lo segon, que neguna fembra puscha possehir lo Regne, sinó home. He sia de leal matrimoni e fill de benedictió.

Lo segon e terç capítol, que negun bort no pugua posehir lo Regne, segons la dotalia de Carles Manyes emperador.

Lo quart, que'l seu senyal, ço és groig e vermell, sia per tots sos Regnes.⁵

Lo quint, que'l seu archiu de tot los Regnes seus sien en Barchinona».

Aquest és el text. Per a la seva intelligència, cal, primerament, recordar que, tal com és ara, el volum d. III. 2 de l'Escorial és el resultat d'enquadernar conjuntament la seva primera part, catalana, i la segona, llatina, a partir del f. 149, la qual conté una *Expositio in I et II de anima*, de Juan Montesdeoca.⁶ No sembla que les dues parts tinguin altra relació que la purament circumstancial, qui sap si només pel fet d'haver estat relligades formant un únic volum. Per això, em concentraré en l'anàlisi de la primera part.

Si no m'erro, hom en pot assegurar amb certesa que pertanyia al pa-

3. dix *repetit*.

4. *Segueix* gehuges ratllat.

5. En relació a aquest tema, hom pot trobar en les pàgines següents del manuscrit els dos fragments que copio: «Primerament, hi sia aparellat un siti real en lo dit palau [de la Aljaferia]. En les spalles, ço és en la paret, sia fermat un drap d'or e de velut vermell, demostrant lo nostre senyal estès, ço és les armes del comte de Barchinona, lo qual és groig e vermell», f. 130^r, dins un text intitulat *La cerimonia que's fa com lo comta de Barchanona (sic) se va coronar a Çaragoça*. «Com après lo matrimoni del dit En Ramon Berenguer, comte de Barchinona, e de dona Patruniella, reyna d'Aragó, se mogués qüestió e debat entre los aragonesos e los catalans, com los aragonesos altercases (*sic*) que ells no devien perdre nom ni senyal, com ells fosen cap de regne e los Catalans allegaven que sia falsia en tal cas, com ells fosen de part de fembra e los catalans fosen de part de hom; lo segon, car més val lo comdat ab lo principat que no fa lo realme; sí, lo comte En Ramon Berenguer, comte de Barchinona e príncep de Catalunya, los ho féu metre en compromès en poder seu, sí que ell declarà e sentencià que en tota escaramuça, bregua ho batala fos or he flama ho bandera sua pròpia, ço és groig e vermell, e lo bram ho crit fos dells aragoneses, per rahó de lur senyora, "Aragó, Aragó, Aragó", tres vegades, per honor de la Sancta Trinitat», f. 131^r.

6. Confesso no sentir-me amb valor per a seguir Antoni Ferrando quan afirma que «el còdex d.III.2 de l'Escorial ja devia existir en la seua forma actual l'any 1535 quan Rafael-Martí de Viciàna l'heretà de la seva tia Isabel Pasqual...», obra citada en la nota 2, 8. No m'atreviria a dir que els comentaris de Juan de Montesdeoca ja formesin un sol volum amb la part catalana abans de l'any 1535.

trimoni familiar dels Viciano, car no sols hi fou copiat, durant la segona meitat del s. xv, el text català de l'*Economia* d'Aristòtil, traduïda per Martí de Viciano, ans encara, anys després, el 19 de juny de 1535, Rafael Martí de Viciano el rebia de la seva parenta, Isabel Pasqual de Viciano. Entre la data de la còpia de la traducció aristotèlica i la del pas a mans de Rafael Martí de Viciano, el volum serví per a consignar-hi algunes dades, com és ara les relatives a la presó valenciana del rei Francesc I de França (1525).⁷

Ara, però, sense entrar en problemes codicològics, voldria cridar l'atenció sobre la multitud de notes, apuntacions, textos breus, com el que ara editem, i d'altres de no tan breus, amb què hom (Rafael Martí de Viciano o potser un seu secretari?) omplí fulls romasos en blanc a partir del f. 122^r.⁸ No entro ara en si la lletra és de Rafael Martí o no ho és, però sí que em sembla poder afirmar que algun almenys dels textos copiats en aquests folis, i concretament en el 123^r, ha servit com a font per a un fragment paral·lel de la *Tercera parte de la Crónica de Valencia*, tal com hom pot veure en els dos paràgrafs que encarem en nota.⁹

7. Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo* (cit. nota 2), 25, núm. 34, amb referència als ff. 7^r-8^r.

8. *Ibid.*, 27-29.

9. *Escorial d. III. 2, f. 123*

Aquestes són les ciutats e comptats, vescomptats, qui antigament eren en lo principat de Catalunya e los rius capdals.

Primerament, la ciutat de Henna. Lo compte és de Roselló, lo vescompte és de Castellnou e lo riu és Tet.

La segona ciutat és Besalou, lo compte és de Besaldú, lo vescompte és de Bas, lo riu és Fluvià.

La terça ciutat és Jherona, lo compte és d'Ampúries, lo vescomptes és de Roqua martí (!), lo riu és de Hoyeran.

La quarta ciutat és Vich, lo compte és de Osona, lo vescompte és de Centelles, lo riu és Ter.

La cinquena ciutat és Barcelona, lo compte és de Barà, lo vescompte és de Cardona, lo riu és Lobregat.

La sisena ciutat és Tarragona, lo

Tercera parte, p. 59

Esta tierra de Cataluña tiene desde la mar hasta Montsson y del río de la Acenia hasta Salças. Y según una hystoria antigua Catalana está repartida la tierra en esta manera: en doze ciudades, en doze aguas navales, en doze condados y en doze vezcondados.

1. Ciudad Elna. Conde de Rosellón. Vezconde de Castelnou. Agua naval Loret.

2. Ciudad Besalú. Conde de Besalú. Vezconde de Baz. Agua Fluvià.

3. Ciudad Gerona. Conde de Ampúries. Vezconde de Rocabertí. Agua Thet e Oñar.

4. Ciudad Vich. Conde de Osona. Vezconde de Centelles. Agua Ther.

5. Ciudad Barcelona. Conde de Barcelona. Vezconde de Cardona. Agua Lobregat.

6. Ciudad Tarragona. Conde de Pra-

I ja, pel que fa als capítols, una cosa és certa: almenys per al copista d'aquestes pàgines (i segurament per al o als que transcriviren la o les mostra o mostres que li serví o serviren d'original), es tractava del contingut, si no del text, dels capítols matrimonials de la unió d'Aragó i Catalunya. El títol que els precedeix ho demostra. No puc dir si és obra del darrer copista o si ja es trobava en els exemplars que serviren per a la transcripció.

Un altre extrem que em sembla clar és que els capítols originals no devien ésser en català, sinó en llatí. No crec que calgui assenyalar raons. Tindriem, doncs, en la hipòtesi favorable a l'autenticitat, un text traduït, qui sap si, fins i tot, abreujat.

Una consideració em faria inclinar vers una autenticitat, almenys del nucli del contingut: la que els textos diguem-ne històrics, dels folis posteriors a la còpia d'obres literàries catalanes, semblen transcrits ací a partir d'originals no gaire posteriors al 1430.¹⁰ Els nostres capítols podrien haver format part de tal compilació, cosa que ens conduiria a un punt de referència acceptable: literatura com la dels capítols ací publicats devia fruir

compte és de Prades, lo vescompte és de Tensa (!), lo riu és Francolí.

La setena ciutat és Tortosa, lo compte és de Tortosa, lo vescompte és de Semenat, lo riu és Ebro.

La huytena ciutat és Balaguer, lo compte és d'Urgell, lo bescompte és d'Ager, lo riu és Segre.

La novena és la ciutat de la Seu d'Urgell, lo compte és de Palàs, lo vescompte és de la Vilamur, lo riu és Noguera Palarès.

La dehena ciutat és Roda, lo compte és de Ribagorça, lo vescompte és de Peralta, lo riu és Noguera Ribagorçana.

La honsena ciutat és Vilafranca de Conflent, lo compte és de Serdenya (!), lo vescompte és de Vilaplana, lo riu és de Flecet.

La dotzena ciutat és Vila Carles, lo compte és de Baronès, lo vescompte és de Castellbó, li riu és de Belliera.

10. Els indicis són aquests: la llista dinàstica de reis catalano-aragonesos arriba fins a Alfons el Magnànim, el qual comença a regnar l'any 1416 (ff. 138-144). Les llistes de bisbats del f. 144^v són escrites en funció del final del Cisma d'Occident i potser més en concret pensant en els concilis de Constança o de Pavia-Siena, per tant 1416-1424.

des. Vezconde Dentença. Agua Francolí.

7. Ciudad Tortosa. Conde de Tortosa. Vezconde de Semenat. Agua Ebro.

8. Ciudad Balaguer. Conde de Urgel. Vezconde de Ager. Agua Segre.

9. Ciudad la Seu de Urgel. Conde de Pallàs. Vezconde de Vilamur. Agua Noguera.

10. Ciudad Roda. Conde de Ribagorça. Vezconde de Peralta. Agua Noguera Ribagorçana.

11. Ciudad Vilafranca de Conflent. Conde de Cerdaña. Vezconde de Mataplana. Agua Freser.

12. Ciudad Vilacharles. Conde de Barañén. Vezconde de Castellbó. Agua Baltra.

d'una actualitat enorme durant l'interregne anterior al compromís de Casp i durant el temps de les controvèrsies posteriors a la sentència. Per això seria fàcil d'explicar la presència de traduccions, possiblement sintetitzades, d'aquells capítols, els quals constituïen un dels elements més importants del marc jurídic dins el qual s'havia de moure la sentència. En aquest sentit és un element favorable a l'autenticitat el capítol «segon e terç» relatiu a l'exclusió de bords, el qual, com tothom sap, incidí de fet en la solució del problema successori, car obligà a excloure l'infant Frederic de Sicília.

Qualsevol que sigui el parer definitiu dels entesos, una cosa sembla indiscutible: durant el s. xv hom coneixia a València un text, segurament molt resumit, de la capitulació matrimonial sobre la que es basà la unió entre Aragó i Catalunya.

Barcelona, 17 d'abril de 1983

JOSEP PERARNAU I ESPELT

UN TERCER INFORME DE FREDERIC FURIÓ I CERIOL
A FELIP II SOBRE ELS PAÏSOS BAIXOS (1578)

L'any 1978 David Lagomarsino publicava uns *Avisos acerca de los Estados Bajos*, que atribuïa a Frederic Furió i Ceriol i datava del mes de juliol de 1566. Acabava la seva introducció dient que, uns quants anys més tard, vist el fracàs de la política de duresa personificada pel duc d'Alba, el conseller valencià «prescribió un curso de quince *Remedios* para aliviar la agravada enfermedad».¹

És possible que els *Avisos* i els *Remedios* no siguin els únics escrits de Furió i Ceriol sobre el tema adreçats a Felip II. M'ho fa dir o almenys sospitar el fet d'haver trobat a Londres, The British Library, Egerton

1. *Furió Ceriol y sus «Avisos acerca de los Estados Bajos»*, dins «Bulletin Hispanique», LXXX (1978), 101. Les darreres publicacions entorn d'aquell humanista són aplegades per Germà COLON, *L'humanista Furió Ceriol i la unitat de la llengua*, dins *Homenatge a Josep M. de Casacuberta 1*, Barcelona 1980, 117-130. Vegeu també ATCA, 1 (1982), 433-434 (núms. 391-392).